

काही आठवणी (भाग ८)

ललिता फडके

रानात मुक्काम

लवाछाच्या रानात मुंबईकर थोडे थोडे येत. एकदम घोळका करून आल्यास कोणालाही संशय नको, या दृष्टीने येत. त्यावेळी पावसाच्या अंगात आल्याप्रमाणे पाऊस पडे. आमच्या ताई या सर्व मंडळींना रानात नाश्ता-चहा पाठवीत. विश्वासू माणसांबरोबर मोठमोठी भांडी डोक्यावर घेऊन ते गडी रानात जात. सोबत कागदाच्या प्लेट्स व कागदाचे कप असत. खाणे झाल्यावर ते सामानही घेऊन येत व घरी आल्यावर त्या सर्व वस्तू पाणी गरम करण्याच्या चुलीत लाकडाबरोबर जाळीत. ताई आमच्या अन्नपूर्णाबाईच होत्या. कारण परत अंधार पडल्यावर मोठे पातेले भरून खिचडी-आमटी किंवा ताक घेऊन गडीमाणसे रानात जात.

अनेकदा ताईना मी म्हटले की, “मलाही एकदा ह्या लोकांच्या बरोबर जाण्याची इच्छा आहे.” ताई म्हणाल्या की, “जा, पण पावसात तुला जाता येईल का?” “प्रयत्न तर करते,” असे म्हणून त्यांच्या मोठ्या हॉलमध्ये गेलै. तेथे रानात न्यावयाचे सामान ठेवलेले होते. माझ्याजवळ मोठी शबनम पिशवी होती. मी त्यामध्ये २-३ डझन हिरवी केळी भरली.

आम्ही सर्वजण सामान घेऊन शेतातल्या खाचरावरून चाललो होतो. लच्छू म्हणाला, “माई, इथे पाणी जाण्यासाठी बांध फोडलेला आहे. लक्षात ठेवा.” मी त्याला “बरे” म्हटले आणि न बोलता सर्वजण चालू लागलो. थोडे अंतर गेल्यावर एका बाजूचा तोडलेला बांध मला दिसला नाही आणि मी खालीच कोसळले. “लच्छू” म्हणून मी जोरात हाक मारली. तो धावत मागे आला. हात देऊन त्याने मला उचललै. मग काय, आमची वरात माधारी निघाली.

घरी मैनाताई बाहेर उर्थ्या होत्या. त्यांनी मला येताना पाहिले व ताईना हाक मारली. ताईनी ‘आ’ वासला. तोपर्यंत लच्छूने सर्व काही सांगितले होतेच. मैनाताईने प्रथम मला मागील चौकात नेले व भराभरा डोक्यावरून पाण्याच्या बादल्या ओतल्या, कारण मी संपूर्ण मातीने भरलेली होते.

सिल्ह्यासा जिंकण्याचे स्वप्न सर्वांचे होते. आणि सरकारी दडपणामुळे काठीशिवाय शस्त्र नव्हते. काय करावे हे कोणालाही कळेना.

पण एके दिवशी ह्यांनी श्री. प्रभाकर जोग यांच्याकडून त्यांची व्हायोलिनची रिकामी केस मागितली. रिकाम्या केसचे बाबूजी काय करणार हे त्यांनाही कळले नाही. रिकामी केस घेऊन बाबूजी बाहेरच्या बाहेर कोणाकडे गेले, हे मलाही कळले नाही. तसेच ते पुढे वापीला गेले. वापीला दादरा चौकीवर तपासणी झाली. त्यांच्या व्हायोलिनकडे पोलिसांनी बघितले, पण काही न बोलता तो पोलीस बसमधून खाली उतरला. ह्यांनी त्यावेळी श्वास रोखून धरला होता, कारण त्या केसमध्ये फोलिंग पद्धतीची मशीनगन होती. पोलिसाने जर ती केस उघडली असती तर बाबूजींचे काय झाले असते, याची कल्पनाच करवत नाही.

सिल्व्हासावर हल्ला

सिल्व्हासावर हल्ला करावयाचा दिवस ठरला. एकदम लोकांना कळू नये म्हणून पाच-पाच माणसे ताईच्या लवाढाच्या रानात राहू लागली. एक-दोन दिवसांत तीस-चाळीस माणसे तिथे आली. कोणताही कार्यक्रम म्हटला की पावसाने हजेरी लावलीच. दहा-बारा दिवस मुसळधार पाऊस पडत होता. मंडळी जरी रानात राहात होती, तरीही ती भिजत होती. ताई या लोकांसाठी आले घातलेला चहा, नाष्टा, जेवण वगैरे पाठवीत असत. पन्नास माणसांना पुरेल एवढे खाणे रोज सकाळी व संध्याकाळी पाठवीत.

इथे मुंबईहून आठसाडेआठच्या सुमारास तीस-चाळीस माणसे वापीच्या अलीकडच्या स्टेशनवर उतरली. सोबत पाऊसवारा होताच. गडद अंधार. शक्यतो पाय न वाजवता चाला, असा इशारा मिळाला. कोणीतरी मध्येच बँटरी लावून सर्व माणसे बरोबर आहेत की नाही, ते बघे व परत रस्ता चालू लागे. खरे म्हणजे त्यावेळी पावसाच्या अंगातच आले होते. शिवाय सोबतीला वारा. त्यामुळे सर्व मंडळी थंडीने काकडली होती व रस्ता बराच लांब असल्याने थकवाही जाणवू लागला. मग थोड्या वेळाने सर्वांना दमणगंगा नदीचा आवाज ऐकू येऊ लागला. “चला, जवळ आलो हं, आता पाय लवकर लवकर उचला.”

दहा मिनिटांनी नदीच्या काठावर सर्व मंडळी आली. ह्यांनी नदीचा अवतार पाहिला व राजाभाऊंना म्हटले की, “पलीकडच्या किनाऱ्यावर कोणीतरी एकटंच उभं आहे.” पांढरे कपडे आहेत म्हणून अंधारात दिसले. सर्वांनी तिकडे पाहिले. खरेच कोणीतरी उभे होते. पोलीस तर नसणार? आता काय करायचे? आणखी पिसाळलेल्या नदीतून पोहून जायचे कसे? या दमणगंगेला आजच का पूर यावा? आपल्याकडून सिल्व्हासा मुक्त कसे होणार? लवाढाच्या मंडळींची आणि आपली भेट होईल का? वगैरे प्रश्न घोळू लागले. कारण ठरल्यावेळी लवाढाकडील मंडळी सिल्व्हासाला निधणार होती व या मंडळींना येऊन मिळणार होती.

मोहनराव रानडे या गटामध्ये होते. ते म्हणाले, “माझ्या कमरेला ही जाड रस्सी बांधा व तुम्ही एक-एक जण रस्सी धरून तेथे या.” ठरल्याप्रमाणे रस्सी बांधल्यावर मोहनराव पोलीस दिसणाऱ्या पांढऱ्या काठीकडे पोहत गेले व रस्सी हालवून ‘निधा’ म्हणून इशारा केला. एक एक जण रस्सीला धरून पाण्यात उतरू लागला. दमणगंगा नदी उसळ्या मारतच पळत होती. सर्वांच सांभाळून नदी पार करणे भाग होते. हेही पाण्यात उतरले. त्यावेळी ह्यांच्या पायात गमबूट व खांद्यावर बंदूक होती. थोडा वेळ चालल्यानंतर हे पाण्यात पडू लागले. कशीतरी दोरी पकडत होतै, कारण गमबुटात पाणी शिरल्याने पाय वरतीच येऊ लागले. मागून बरीच मंडळी येत होती. दोघातिंधांनी ह्यांना गच्छ धरले. पायातले बूट काढून फेकून दिले. त्या गडबडीत बंदूकही पाण्यात पडली. ह्यांच्या मनाला ते खूप लागले. कारण शस्त्रे कोणाकडेच नव्हती. सगळेजण फक्त काठी घेऊन आले होते. राजाभाऊ म्हणाले, “अरे, तू काळजी करू नकोस. मी

बरीच शस्त्र-सामुग्री आणली आहे. बघ, आपण जिंकूच.” राजाभाऊंवर ह्यांचा खूप विश्वास होता. त्यांच्या बोलण्याने ह्यांना बराच धीर आला.

चौफेर बाँबस्फोट

सगळेजण पलीकडच्या तीरावर आल्यावर रस्ता चालू लागले. त्यांनी सर्वांना सांगितले, “या रस्त्याच्या कोपन्यावरचे उजव्या बाजूचे घर आहे, तिथे सर्व मंडळी जाणार आहेत. आपण तेथे जाऊ व वाट पाहू.” घराचे मालक बाबूजींच्या परिचयाचे होते व त्यांच्याशी पूर्वी बोलणे झालेले होते. या कटात तेही सामील होते. सर्व मंडळींना त्यांनी अंगणात बोलावले. नखशिखान्त भिजलेली माणसे बाहेर उभी असताना त्यांनी मोठमोठे ग्लासेस बाहेर आणले व ते भराभरा प्रत्येकाच्या हातात देऊन त्यात किटलीतला गरमगरम चहा ओतू लागले. त्यांच्या सोबतीला त्यांचा वीस वर्षाचा मुलगा होता.

या लोकांचे चहा पिणे होईपर्यंत लवाढाची मंडळी वेळेवर आली. त्याही लोकांना गरमगरम चहा दिला गेला. गोल वर्तुळ करून राजाभाऊंनी सर्वांना घड्याळे एकसारखी लावावयास सांगितली व ठरल्यावेळीच हे फटाके बाँब लावले पाहिजेत, असे सांगितले. “एकाच ठिकाणी उभे न राहता तीन तीन भाग करा. आम्हीही इथे तीन भाग करतो”, असे सांगून काकाजींचा निरोप घेऊन सर्वजण निघाले.

सिल्व्हासाला आल्यावर ठरल्याप्रमाणे राजाभाऊंनी एक वाजता फटाका बाँब उडविला. शांत वेळी त्या बाँबचा खूपच मोठा आवाज झाला. थोड्या वेळाने एकापाठोपाठ एक एक असे बाँब वाजू लागले. पोर्तुगीज ठाण्यावरचे पोलीस तर घाबरूनच गेले. चारी बाजूंनी आपल्यावर हल्ला होतो आहे, अशी त्यांची समजूत झाली. तोपर्यंत इथे आपली माणसे पोलीस चौकीतच उभी राहिली, कारण सगळे पौलीस घाबरून दारे खिडक्या लावून आतमध्ये उभे होते. चौकीच्या मागील बाजूस एक मोठी खिडकी होती. आमच्यातला एकजण खिडकीत चढला, त्याने वाकून पाहिले तर आत पोलीस अगदी गप्प उभे होते. त्यांच्या हातात पते होते. पते खेळत असताना बाँबच्या आवाजाने त्यांना धडकी भरली होती. आमच्यातल्या एकाने भाल्यासकट खाली उडी मारली, तेव्हा ते घाबरलेच. त्यांच्या कमरेची पिस्तुले काढून घेतली. तोपर्यंत बाहेर आपली खूप माणसे आली होती. भिंतीला लावलेल्या बंदुकी ताब्यात घेतल्या. आणि ‘शिवाजी महाराज की जय’ अशा आरोळ्या सुरु झाल्या. सर्व सिल्व्हासा त्यामुळे जागे झाले. सगळ्या पोलिसांना एका खोलीत कोंडून त्यांच्यावर पहाऱ्यास दोन माणसांना नेमून तुरुंगातल्या कैद्यांना सोडवले. पैशाचा व्यवहार दोघातिधांनी बघितला. अखेर सिल्व्हासा ताब्यात आले. बाबूजींना खूप समाधान वाटले.

(समाप्त)

- ललिता फडके

(श्री. श्रीधर फडके याच्या परवानगीने, वै. सुधीर फडके यांच्या ‘जगाच्या पाठीवर’ या आत्मचरित्रातून)